

УДК (811.161.3=111):39

Я. Я. Іваноў, В. А. Максімава

АНГЛІЙСКІЯ ЭКВІВАЛЕНТЫ БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗАК (лексікаграфічны аспект)

В статье рассматриваются принципы межъязыкового сопоставления пословиц, описываются особенности сравнения белорусских и английских пословиц, определяется структура белорусско-английского паремнологического словаря.

This article discusses the principles of cross-language comparison proverbs, describes the features of the comparison of Belarusian and English proverbs, determined the structure of the Belarusian-English paremiological dictionary.

Ключевые слова: белорусский язык, английский язык, сравнительная типология языков, пословица, белорусско-английский паремнологический словарь.

Key words: Belarusian, English, comparative typology of languages, proverbs, Belarusian-English paremiological dictionary.

Адной з актуальных задач беларускага (і славянскага) мовазнаўства з'яўляецца супастаўляльнае апісанне фразеалогіі і парэміялогіі беларускай і іншых славянскіх і неславянскіх моў у тэарэтычным плане і ў прыкладным (лексікаграфічным) аспекце.

Яшчэ ў 1982 годзе Фразеалагічнай камісіяй пры Міжнародным камітэце славістаў было прынята рашэнне аб неабходнасці даследаванняў славянскай фразеалогіі ў супастаўляльным плане і неадкладнай патрэбнасці ў складанні “славянска-славянскіх і славянска-неславянскіх” фразеалагічных слоўнікаў. З таго часу мінула ўжо больш за чвэрць стагоддзя, але параўнальная парэміялогія беларускай і іншых моў свету застаецца мала

распрацаванай. У рознай ступені і ў розным аб'ёме вывучаліся суадносіны парэміялагічных сістэм беларускай мовы і англійскай [2], нямецкай [5], польскай [11], рускай [4; 9], сербскай [17], французскай [1] і іншых моў. Існуюць такія парэміялагічныя слоўнікі, як англа-беларускі [6], беларуска-нямецкі [7], польска-беларускі [10] і руска-беларускія [3; 18]. Акрамя гэтага беларускія прыказкі змешчаны ў шэрагу полілінгвальных парэміялагічных слоўнікаў [12; 14].

Надзённай праблемай беларускай (і славянскай) парэміяграфіі з'яўляецца складанне такіх парэміялагічных слоўнікаў, як беларуска-англійскі, беларуска-іспанскі, беларуска-французскі, беларуска-літоўскі, беларуска-польскі, беларуска-рускі, беларуска-украінскі, а таксама іспанска-беларускі, літоўска-беларускі, нямецка-беларускі, украінска-беларускі, французска-беларускі і інш. З гэтага шэрагу найбольш актуальным бачыцца складанне беларуска-англійскага парэміялагічнага слоўніка.

Асноўныя прынцыпы міжмоўнага супастаўлення парэміялагічных адзінак беларускай і англійскай моў былі выпрацаваны і апрабаваны пад час укладання англа-беларускага парэміялагічнага слоўніка [6].

Так, пры супастаўленні парэміялагічных адзінак дзвюх моў, абавязкова трэба папярэдне вырашыць, прынамсі, два істотныя пытанні. Па-першае, дакладна вызначыць, якія менавіта парэміялагічныя адзінкі ў гэтых мовах увогуле можна параўноўваць. Па-другое, высветліць, наколькі тыя парэміі, што параўноўваюцца, супадаюць у фармальным плане і паводле зместу.

Пры параўнанні парэмія розных моў у аспекце супастаўлення іх зместу (семантычнай структуры) і формы (лексічнай і/або граматычнай структуры) можна вылучыць наступныя тыпы іх міжмоўных падабенстваў і разыходжанняў паводле поўнага або частковага супадзення / несупадзення зместу і лексічна-граматычнай структуры прыказак: (1) прыказкі, якія супадаюць цалкам паводле значэння і не супадаюць па лексічна-граматычнай структуры; (2) прыказкі, якія супадаюць цалкам паводле значэння і толькі часткова па лексічна-граматычнай структуры; (3) прыказкі, якія супадаюць цалкам як паводле зместу, так і па лексічна-граматычнай структуры; (4) прыказкі, якія супадаюць толькі часткова паводле значэння і не супадаюць па лексічна-граматычнай структуры; (5) прыказкі, якія супадаюць толькі часткова як паводле значэння, так і па лексічна-граматычнай структуры; (6) прыказкі, якія супадаюць толькі часткова паводле значэння і цалкам па лексічна-граматычнай структуры; (7) прыказкі, якія не супадаюць як паводле значэння, так і па лексічна-граматычнай структуры; (8) прыказкі, якія не супадаюць паводле значэння, але супадаюць часткова па лексічна-граматычнай структуры; (9) прыказкі, якія не супадаюць паводле значэння, але супадаюць цалкам па лексічна-граматычнай структуры.

Аб'ектам тыпалагічнага параўнання могуць быць парэміялагічныя міжмоўныя адпаведнікі ўсіх тыпаў, акрамя тых парэмій, якія не супадаюць як паводле зместу, так і ў фармальным плане. Аднак толькі адзінкі, якія цалкам або часткова супадаюць паводле зместу незалежна ад іх супадзення або несупадзення па форме (міжмоўныя адпаведнікі першых шасці тыпаў), трэба разглядаць як эквівалентныя, г. зн. здольныя функцыянаваць у адных і тых жа кантэкстах, і таму з'яўляцца прадметам тыпалагічнага (канфрантацыйнага або кантрастыўнага) аналізу парэміялагічных сістэм дзвюх моў (незалежна ад іх генетычнай блізкасці). Магчымыя ж міжмоўныя супадзенні ў фармальным плане парэмій, якія не супадаюць паводле зместу, могуць быць толькі аб'ектам кампаратывістыкі, таму што абумоўленыя або агульным паходжаннем дзвюх дадзеных моў, або іншамоўнымі запазычаннямі.

Міжмоўныя супадзенні па форме зместава не эквівалентных парэмій вельмі рэдкая з'ява. Увогуле пры параўнанні парэміялагічных адзінак розных моў істотна пераважаюць супадзенні ў плане зместу, чым у фармальным плане, а не наадварот. Гэта можна вытлумачыць не толькі прыняццём агульнасцю парэміялагічных сістэм у адлюстраванні тых заканамернасцей рэчаіснасці, якія эпistéмалагічна актуальныя для чалавека незалежна ад яго прыналежнасці да той ці іншай этнічнай ці нацыянальнай культуры, але і тоеснасцю саміх маўленча-мысленчых спосабаў іх вызначэння і фармулявання. Пры гэтым канкрэтныя моўныя сродкі адлюстравання ўніверсальных заканамернасцей рэчаіснасці звычайна адрозніваюцца ў кожнай мове, што вельмі ярка прамаўляе П.Л. Пермякоў у межах лагічна-семантычнай класіфікацыі парэмій народаў свету [15; 16].

З мноства парэміялагічных адзінак, якія супадаюць у зместавым плане, найбольшую цікавасць пры міжмоўным супастаўленні выклікаюць тыя, змест якіх цалкам супадае незалежна ад іх магчымага супадзення або несупадзення ў фармальным плане, і тыя, змест якіх супадае толькі часткова, а фармальны план цалкам не супадае (чатыры першыя тыпы паводле прапанаванай класіфікацыі міжмоўных падабенстваў і разыходжаньняў зместавага і фармальнага планаў парэмій). Параўн.: англ. *All is not gold that glitters* і эквіваленты бел. (1) супадае цалкам як паводле зместу, так і па форме – *Не ўсё тое золата, што блішчыць*; (2) супадае цалкам паводле зместу і толькі часткова па форме – *Не ўсё тое золата, што свеціць*; (3) супадае цалкам паводле зместу і не супадае па форме – *Не ўсё мёд, што салодкае* або *Не ўсё тое смачна, што ўзрачна*; (4) супадае часткова паводле зместу і не супадае па форме – *Не кожная блішчастая стрэльба добра страляе* [6].

Выпадкі частковага міжмоўнага супадзення зместу парэмій пры іх поўным або частковым супадзенні ў фармальным плане з'яўляюцца вынікамі агульнага паходжання або іншамоўнага запазычання такіх парэмій

і не лічацца паказальнымі пры супастаўленні парэміялагічных адзінак розных моў з прычыны непрадуктыўнасці развіцця аманімічных адносін паміж прыказкамі.

У англійскай мове ўжываецца даволі заўважная колькасць эквівалентаў беларускіх прыказак, параўн.: *Адзін дасужы, ды не дужы* = *One man, no man*; *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (леней)* = *Two heads are better than one*; *Бяда адна не ходзіць* = *Misfortunes seldom come alone*; *Да пары збан ваду носіць* = *The pitcher goes too often to the well*; *Драч драчу не дзярэ аччу* = *Hawk will not pick out hawk's eyes*; *На бога спадзявайся, але і сам старайся* = *God helps those who help themselves*; *Першы шпак вясны не робіць* = *One swallow does not make a summer*; *Праз аднаго барана ўвесь статак паганы* = *One scabbed sheep will mar a whole flock*; *Трапіў у вараны, крычы, як яны* = *Who keeps company with the wolf will learn to howl*; *Чым больш, тым лепш* = *The more, the better* і г. д.

Беларуска-англійскія міжмоўныя парэміялагічныя эквіваленты павінны быць адлюстраваны ў спецыяльным перакладным даведніку “Беларуска-англійскі парэміялагічны слоўнік”, які рыхтуецца на кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі МДУ імя А. А. Куляшова. Левую (уваходную) частку слоўніка складуць прыказкі, якія ўваходзяць у асноўны парэміялагічны фонд беларускай мовы [8].

Слоўнікавы артыкул у беларуска-англійскім парэміялагічным слоўніку мае складацца з наступных кампанентаў.

1. Беларуская прыказка, якая падаецца паводле формы, зафіксаванай ў даведніку “Слоўнік беларускіх прыказак” (2002) І.Я. Лепешава, М.А. Якалцэвіч [13], з адзначэннем у круглых дужках яго скарачонай назвы і старонкі, на якой змешчана прыказка ў гэтым выданні.

2. Літаральны пераклад беларускай прыказкі на англійскую мову.

3. Тлумачэнне значэння беларускай прыказкі, якое падаецца паводле даведніку “Слоўнік беларускіх прыказак” (2002) І.Я. Лепешава, М.А. Якалцэвіч [13], з адзначэннем у круглых дужках яго скарачонай назвы.

4. Сінанімічныя загаловак парэміі беларускіх прыказкі (калі ёсць), якія падаюцца пасля тлумачэння значэння беларускай прыказкі (*Сін.: ...*), а таксама апісваюцца ў асобным слоўнікавым артыкуле.

5. Англійскія адпаведнікі, якія падаюцца ў слоўнікавым артыкуле паводле памяншэння іх лексічнага і/або граматычнага і семантычнага супадзення з беларускай парэміяй і размяжоўваюцца на чатыры асноўныя тыпы міжмоўных парэміялагічных адпаведнікаў, якія вылучаюцца з дапамогай параграфемных сродкаў – набору сімвалаў матэматычнай логікі (= прыказкі супадаюць цалкам як паводле значэння, так і па лексічна-граматычнай структуры; ≡ прыказкі супадаюць цалкам паводле значэн-

ня і часткова па лексічна-граматычнай структуры; ~ прыказкі супадаюць цалкам паводле значэння і не супадаюць па лексічна-граматычнай структуры; ≈ прыказкі супадаюць часткова паводле значэння і не супадаюць па лексічна-граматычнай структуры). Такія сімвалы ў адрозненне ад адвольнай сімволікі ці графічных параметраў тэксту (фармату шрыфтоў, абзацаў і г. д.) дазваляюць не толькі размежаваць парэміялагічныя адпаведнікі і размясціць іх у пэўным парадку ў слоўнікавым артыкуле, але і рэпрэзентаваць тыпалагічны характар міжмоўных структурных і семантычных падабенстваў і разыходжанняў парэміі. Англійскія прыказкі падаюцца з улікам варыянтных (у круглых дужках) і факультатыўных (у ламаных дужках) кампанентаў і пашпартызуюцца ў слоўніку з адзначэннем у круглых дужках скарачонай назвы адпаведнага даведніка і старонак або нумароў парэміі (калі ёсць) у даведначных выданнях.

б. Блізкія па сэнсе загалоўкавай парэміі беларускія прыказкі (калі ёсць), якія падаюцца паводле “Слоўніка беларускіх прыказак” (2002) І.Я. Лепешава, М.А. Якалцэвіч [13], а таксама некаторых іншых даведнікаў, змяшчаюцца ў канцы слоўнікавага артыкула (*Параўн. ...*) і асобна ў слоўніку не апісваюцца.

Беларускія прыказкі як загалоўкавыя адзінкі слоўнікавых артыкулаў падаюцца ў алфавітным парадку. У такім жа парадку (не зважаючы на артыклі) падаюцца англійскія адпаведнікі ў правай частцы слоўнікавага артыкула.

У канцы слоўніка павінен быць змешчаны “Спіс беларускіх прыказак”, іх “Лексічны паказальнік” і алфавітны паказальнік “Англійскія адпаведнікі”, які дазваляе карыстацца слоўнікам у адваротным парадку.

Беларуска-англійскі парэміялагічны слоўнік прызначаны ў першую чаргу для беларускамоўных студэнтаў універсітэтаў, што вывучаюць англійскую мову як замежную, а таксама ўсіх носьбітаў англійскай мовы, якія вывучаюць беларускую мову як замежную або цікавяцца беларускай мовай і культурай.

Літаратура

1. Биндасова, О. Ю. Лексико-грамматическая организация французских и белорусских пословиц (сравнительный анализ) / О. Ю. Биндасова [и др.] // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. артыкулаў / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Могілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2008. – Вып. 2. – С. 144–159

2. Иванов, Е. Е. Различия в семантике и структуре белорусских и английских пословиц / Е. Е. Иванов, Ю. А. Петрушевская // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь : сб. науч. статей / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2011. – С. 213–215.

3. Иванов, Е. Е. Русско-белорусский паремнологический словарь / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2007. – 242 с.

4. *Иванов, Е. Е.* Семантические типы русских и белорусских пословиц / Е. Е. Иванов, М. В. Тарасова // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. артыкулаў / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Маргілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2008. – Вып. 2. – С. 188–212.

5. *Иванов, Е. Е.* Типы межъязыковых сходств и различий паремиологических единиц (на материале белорусского и немецкого языков) / Е. Е. Иванов, Н. К. Романова // Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica – VII : зб. навук. артыкулаў / пад рэд. Г. М. Мезенка. – Віцебск : Выд-ва ВДУ імя П. М. Машэрава, 2006. – С. 161–164.

6. *Иванов, Я. Я.* Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік = English-Belarusian Paremiological Dictionary / Я. Я. Іванов [і інш.]; пад рэд. Я. Я. Іванова. – Маргілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 240 с.

7. *Иванов, Я. Я.* Беларуская-нямецкі парэміялагічны слоўнік = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch / Я. Я. Іванов, Н. К. Раманова. – Маргілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 108 с.

8. *Иванов, Я. Я.* Да праблемы вызначэння асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы / Я. Я. Іванов // Веснік Беларускага дзярж. ун-та. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2006. – № 3. – С. 103–109.

9. *Иванов, Я. Я.* Парэміялагічныя сістэмы беларускай і рускай моў : падабенствы і разыходжанні / Я. Я. Іванов // Філалогічны студыі : навуковы вісник Криворизького держ. пед. ун-ту : зб. навук. праць / за заг. ред. Ж. В. Колотіз. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Вып. 6. – Ч. 2. – С. 53–63.

10. *Иванов, Я. Я.* Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік = Polsko-białoruski słownik paremiologiczny / Я. Я. Іванов [і інш.]; праг. і ўступ. артыкул Я. Я. Іванова. – Маргілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 192 с.

11. Прыклады ўкладання польска-беларускага парэміялагічнага слоўніка / Я. Я. Іванов // Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica – VII : зб. навук. артыкулаў / пад рэд. Г. М. Мезенка. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2006. – С. 135–138.

12. *Котова, М. Ю.* Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями / М. Ю. Котова; под ред. П. А. Дмитриева. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2000. – 358 с.

13. *Лепешаў, І. Я.* Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – [2-е выд., дап.]. – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 511 с.

14. Мудрость слова сквозь века и народы : десятиязычный словарь фразеологических эквивалентов : около 700 латинских пословиц, поговорок, изречений / Н. А. Гончарова [и др.]; под ред., предисл. Н. А. Гончаровой. – Минск : Беларуская навука, 2015. – 479 с.

15. *Пермяков, Г. Л.* Грамматика пословичной мудрости / Г. Л. Пермяков // Пословицы и поговорки народов Востока : систематизированное собрание изречений двухсот народов / отв. ред. Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1979. – С. 7–61.

16. *Пермяков, Г. Л.* О смысловой структуре и соответствующей классификации пословичных изречений / Г. Л. Пермяков // Паремнологический сборник: Пословица. Загадка (Структура. Смысл. Текст) / сост., ред. и предисл. Г. Л. Пермякова. – М. : Наука, 1978. – С. 105–135.

17. *Сакович, А. М.* Структурно-семантические типы двусоставных безглагольных предположений (на материале белорусских и сербских паремий) / А. М. Сакович // Веснік Беларускага дзярж. ун-та. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2004. – № 2. – С. 80–84.

18. *Санько, З. Ф.* Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Ф. Санько. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 218 с.